

Civilizační vlivy ve Vietnamu v 2. polovině 18. století a
v první polovině 19. století

Počátky francouzského pronikání do Indočíny

Vypracovala: Petra Karlová

V Praze 21. července 2000

Obsah:

Úvod	3
1. Hranice konfucianismu	4
2. Centralizovaný systém v duchu konfucianismu	6
3. Pigneau de Béhaine a jeho vliv na Nguyen Anhe	8
4. Konflikt křesťanství s tradiční kulturou	10
Závěr	12
Bibliografie	13

Civilizační vlivy ve Vietnamu v 2. polovině 18. století a v první polovině 19. století

Počátky francouzského pronikání do Indočíny

Úvod

Vietnamská civilizace bývá často charakterizována jako křižovatka vzájemného působení indické kultury z jihu a čínské kultury ze severu. Ve státě Vietnam první císař dynastie Nguyen (1802 – 1945) i jeho následníci usilovali o vytvoření centralizované vlády podle čínského vzoru a za hlavní nástroj pro dosažení vytýčeného cíle zvolili konfucianismus. Jejich úsilí bylo natolik nekompromisní, že Vietnam svým ortodoxním přístupem k náboženství, tj. k dodržování předpisů konfuciánské etiky, předčil i samotnou Čínu.¹

Indický vliv měl vždy podobu nenásilného vlivu a projevoval se zejména v kulturní oblasti. Jeho představitelem byl mimo jiné buddhismus, i když ten byl v druhé fázi přijat spíše ve své sinizované podobě². Za vlády dynastie Nguyen byl buddhismus zcela odsunut oficiální ideologií konfucianismu do té míry, že některé císařské edikty prohlašovaly jeho podporu za stejně nevhodnou jako podporu křesťanství.

Křesťanství, které podobně jako v jiných zemích bylo hlavním nástrojem evropských kolonizátorů při dobývání zámoří, ve své podstatě bylo v opozici ke konfucianismu. Jako první Evropan přistál u vietnamského pobřeží portugalský kapitán Antonio de Faria v roce 1535. Avšak Portugalci, Holanďané i Angličané byli postupně vytlačeni Francouzi, kteří dopomohli dynastii Nguyen k nástupu na trůn a jejichž misionáři byli nejaktivnější.

Všichni císařové Nguyen si byli vědomi nebezpečí, které pro ně představovali silní, ekonomicky a technicky mnohem rozvinutější Evropané.

---

¹ Za vlády Minh Manga (1820 – 1841) bylo oblíbeným tématem disputací konfuciánců „dekadentní Čína a ortodoxní Vietnam“. Marr, David G. Vietnamese Anticolonialism 1885 – 1925, str. 20

² Buddhismus přišel do Vietnamu dvěma cestami: 1. přímo z Indie, 2. z Indie přes Čínu, kde byl sinizován.

Věděli, že pro další existenci Vietnamu je nezbytné vyrovnat se s touto skutečností, kterou však odmítali vidět. Čas nakonec ukázal, že izolace, kterou pro to zvolili, byla jen dočasným a velmi úzkoprsým řešením.

1. Hranice konfucianismu

Konfucianismus v Asii znamenal (a znamená) nejen náboženství, filozofii a soubor etických pravidel, ale také návod k řádnému způsobu vlády v souladu s přirozenými zákony Nebes.

Císař Nguyen Gia Long³ po svém nástupu k moci v roce 1802 přistoupil k upevňování tradičních konfuciánských hodnot loajality, moudrosti, etikety, atd., aby podpořil zájmy své i vrstvy mandarínů, která od počátku své existence používala konfuciánské principy ke kontrole lidu. Konfucianismus dodal vládě dynastie Nguyen legitimitu a systém pro správu země.

Přitom nemusel Gia Long hledat příliš daleko. Pouze následoval příkladu svých předků. Pro Asijce ideál řádné vlády nevycházel z přizpůsobení se stávajícím potřebám skutečnosti, ale ležel v dokonalé vládě moudrých vládců čínské mytologie. Bylo tedy přirozené hledat podporu v konfucianismu, který se již stal součástí vietnamské tradiční kultury a který byl přijímán bez připomínek jako neměnná samozřejmost (alespoň teoreticky).

Avšak oproti minulosti se situace v zemi a ve světě změnila. Zatímco předchozí vládcové získali trůn s pomocí svého vojska či s pomocí lidu,⁴ Gia Long uspěl díky podpoře Francouzů. Ve vietnamské historii se vůdcové obraceli se žádostí o pomoc k Číně nebo k jiné sousední zemi, která byla Vietnamu kulturně blízká. Jak se však mohl Vietnam vyrovnat se zásahem zcela odlišné civilizace, který jej nutně musel ovlivnit?

---

³ Před nástupem na trůn se jmenoval Nguyen Anh, vládl v letech 1802 -1820.

⁴ Ngo Quyen (939 – 945) se stal prvním králem nezávislého Vietnamu poté, co s pomocí lidu vyhnal Chany. Le Hoanovi (980 – 1005), generálu zakladatele dynastie Dinh, Bo Linhe, pomohl na trůn jeho stoupenci. Le Hoan se tak stal prvním králem dynastie Raná Le. Le Loi, zakladatel dynastie Pozní Le pod jménem Le Thai To, nastoupil na vietnamský trůn poté, co po dlouhých letech v čele lidových povstáních porazil mingská vojska.

V té době byla myšlenka přizpůsobit se vzniklé situaci a přistoupit na ovlivňování světem (mimo sousedních zemí) a Francií nepřijatelná a nepochopitelná. Právo na vládu a rozhodování v zemi se podle konfuciánské doktríny zakládalo na morálních předpokladech, na dodržování pěti základních vztahů: vládce – poddaný, otec – syn, manžel – manželka, starší bratr – mladší bratr, přátelé. Francie, a Evropa jako taková, do světa tohoto myšlení vůbec nezapadala. Gia Long tedy reagoval jediným způsobem, který jeho civilizace znala – izolací od hrozícího světa a návratem k tradičním hodnotám, jež měly pozdvihnout morálku celého Vietnamu a tím i jeho sílu. Konfucianismus se na jedné straně stal prostředkem k uchopení politické moci, na druhé straně však tuto moc podkopával, protože bránil vládnoucí třídě, aby se vyrovnala s historicky novou situací.

Dysfunkce konfucianismu se projevila nejen ve vztahu k zahraničí, ale také ve vnitřním dění Vietnamu. Gia Long usídlil svůj dvůr na severu země, kde byly konfuciánské tradice a rojalistické cítění nejsilnější. Avšak ostatní části země nenesly tyto kvality. Mandaríni, reprezentanti konfuciánských ctností a císařské moci, prosluli spíše svou úplatností než jako vzor pro lid. Dvůr se snažil o co nejefektivnější zdaňování rolníků, což při zvláštních příspěvcích na budování pevností a císařských paláců a při neúrodě vedlo k častým vzpourám zejména za vlády Minh Manga (1820 – 1841)⁵.

V tomto kontextu byl pokus o nastolení mýtického pořádku zcela absurdní. Na obhajobu je třeba říci, že jiný způsob vlády byl pro tehdejší Vietnamce nepředstavitelný.

---

⁵ V roce 1826 povstal Phan Ba Vanh. V roce 1833 došlo k několika vzpourám. Člen rodu Pozdní Le Duy Luong v provincii Ninh Binh obsadil území až k Hung Hoa. Povstání bylo potlačeno a Le Duy Luong popraven. Le Van Khoi v provincii Gia Dinh se vzbouřil proti krutovládě Minh Manga, kterého chtěl nahradit jeho nezletilými syny. Khoi požádal o pomoc i křesťanské misie. Ty sice odmítly, přesto však dvůr nevěřil v jejich neúčast na vzpouře zpochybňována.

2. Centralizovaný systém v duchu konfucianismu

Stát Vietnam byl císařstvím, jehož dvůr sídlil v městě Hue. Po celé zemi byly v oblastních a provinčních centrech vybudovány pevnosti jako sídla reprezentantů moci dynastie Nguyen.

Centrální vláda podle čínského vzoru byla rozdělena do šesti ministerstev (*luc bo*): Ministerstvo personálních záležitostí (*bo Lai*) „volilo kandidáty, udělovalo tituly a vydávalo edikty.“⁶ Ministerstvo financí (*bo Ho*) spravovalo státní pokladnu, zabývalo se daněmi a stanovením cen. Ministerstvo obřadů (*bo Le*) mělo na starosti ceremonie a odměny zásluh poddaných. Vojenskými záležitostmi a pořádkem v zemi se zabývalo Ministerstvo armády (*bo Binh*). Ministerstvo spravedlnosti (*bo Hinh*) pečovalo o zákony, tresty a soudní procesy. Ministerstvo veřejných staveb (*bo Cong*) mělo na starosti budování veřejných prací, pevností atd.

V čele každého ministerstva stál ministr (*thuong thu*), dva viceministři (*tram tri*) a dva tajemníci (*thi lang*). Rozhodnutí prováděla celá tato rada, a nikoliv ministr sám.

Na prosazování konfuciánského učení ve všech třídách celé společnosti byla zřízena Akademie (*Han lam*) a Tribunál cenzorů (*Do sat vien*), které vytvářely oficiální ideologii císařského dvora. Jejich členové se stali součástí administrativní správy v jednotlivých oblastech, odkud měli císaři hlásit každý prohřešek proti jeho nařízením.

Dalšími členy dvorské správy byli strážce císařské pokladny (*noi vu phu*), pozorovatel (*kham thien giam*), jež stanovil kalendář, *tao chanh ty* zodpovědný za lodní dopravu a poplatky při naložení, a dvorní lékař (*thai y vien*).

Podle dosahu moci nguyenského dvora byl Vietnam rozdělen na tři části⁷: na severní oblast Bac ha, kterou obývaly příznivci předchozí dynastie Le, na oblast Bac hanh pod kontrolou císařského dvora a na jižní oblast Gia dinh, v níž

---

⁶ Le Thanh Khoi. Le Viet-nam. Histoire et Civilization. Strana 324.

⁷ Le Thanh Khoi. Le Viet-nam. Histoire et Civilization. Strana 325–326.

vládli císařští guvernéri. Celý Vietnam se pak dělil na administrativní jednotky *tran* a *doanh* (23 *tran* a 4 *doanh*). *Doanh* byly čtyři administrativní jednotky okolo Hue. V čele *tran* stál guvernér (*tong tran*) a viceguvernér spolu s radou (*tran thu*, *luu tran* nebo *hiep tran*). *Tran* se dále dělily na kraje (*phu*), okresy (*huyen*), horské okresy (*chau*), okrsky (*tong*) a obce (*xa*).

Gia Longův nástupce císař Minh Mang uvedený regionální systém sjednotil. Administrativní jednotky *tran* a *doanh* byly nahrazeny *tin* (provincie). Do čela provincie byl jmenován podle jejího významu *tong doc* nebo *tuan phu*, který řídil všechny vojenské a civilní záležitosti a dohlížel také na dodržování zásad konfucianismu.

Náplní vzdělání, které podmiňovalo udělení úřadu, zůstávaly i nadále kanonické knihy a učení čtyř konfuciánských klasiků. Gia Long obnovil v roce 1803 *Quoc tu giam* (Národní akademie), na níž studovali císařští synové a synové mandarínů. Do provincií, krajů (*phu*) a okresů (*huyen*) byli vysláni úředníci zodpovědní za konfuciánskou doktrínu (*doc hoc*, *giao thu* a *huan dao*). V roce 1807 byl obnoven systém státních zkoušek. Minh Mang usiloval o to, aby bylo vzdělání na regionální úrovni dostupné všem. V roce 1822 ustanovil tituly (řazené hierarchicky od nejnižšího) *cu nhan* (profesor), *tu tai* (bakalář) a *pho bang* (magistr).⁸

Vládcové dynastie Nguyen se chopili konfucianismu jako osvědčeného návodu k centralizované vládě a vybudovaly správní systém tak, aby podporoval konfucianismus na všech úrovních. Avšak jak už bylo řečeno, rozpor spočíval v potřebách skutečnosti a v mandarínech samých, kteří se spíše starali o své zájmy, a v případě dvora v Hue také o zájmy konfucianismu.

Prostřednictvím konfucianismu si císařský dvůr vytvořil jen nedostatečnou obranu vůči zahraniční hrozbě a navíc si zneprátelil lid, s jehož pomocí by mohl této hrozbě lépe čelit.

---

⁸ Le Thanh Khoi. Le Viet-nam. Histoire et Civilization. Strana 328.

3. Pigneau de Béhaine a jeho vliv na Nguyen Anhe

Největší vliv na vietnamské císaře před kolonizací měli z Evropanů pouze přímí pomocníci Nguyen Anhe⁹. Mezi Francouzi si Nguyen Anh oblíbil zejména Pigneau de Béhaine, biskupa Adranského, s nímž často diskutoval nároky křesťanství na vietnamskou tradiční kulturu. Biskup Adranský byl jeden z mála misionářů, kteří prosazovali respektování místní kultury u neevropských křesťanů.

Pigneau de Béhaine, který je považován za následovníka francouzského jezuity a znalce Vietnamu Alexandra de Rhodes (1591 – 1660), se zasloužil o znovunavázání vietnamsko-francouzských vztahů v době, kdy francouzské obchodní aktivity ve Vietnamu v první polovině 18. století ustávaly. Zpočátku působil pouze jako misionář a učitel v oblasti Ha Tien. Při pobytu v Indii napsal vietnamský slovník a vydal katechismus ve vietnamštině. Po svém návratu do Vietnamu pomohl v roce 1777 do bezpečí šestnáctiletému synovci krále Nguyen Anhe, který unikl při zničení královského dvora bratry Tay Son. Od tohoto okamžiku se jeho čistě náboženské počínání změnilo v promyšlené jednání skvělého politika.

V roce 1778 zahájil boj proti bratrům z Tay Son, zatímco se Francie ve svém soupeření o kolonie dostala téměř na pokraj války s Anglií. Nguyen Anh pak s podporou Kambodžanů a čínských pirátů obsadil Saigon spolu několika provinciemi na jihu a stal se králem Kočičíny. Koncem roku 1784 však musel po porážce uprchnout do Thajska a nakonec přistoupil na biskupovu radu a obrátil se o pomoc na Francii.

Následující rok odcestoval biskup Adranský do Pondichéry vyjednávat jménem mladého vietnamského krále podmínky francouzské pomoci. Představitelé Francie v Indočíně však nesdíleli nadšení pro jeho plány, a tak se obrátil přímo na pařížskou vládu, kterou okouzli mj. svým sedmiletým žákem korunním princem Canhem. V roce 1788 byla podepsána smlouva o spojení

---

⁹ Po nástupu na trůn v roce 1802 nazývaného Gia Long.

mezi francouzským králem a králem Kočinčiny, podle níž Nguyen Anh udělil Francii výměnou za vojenskou pomoc volný obchod po celém Vietnam, předal přístav Tourane (Da Nang) a ostrov Puolu Condore. Tato smlouva byla téměř ihned anulována, protože Nguyen Anh zdaleka neovládal území, jehož se dohoda týkala. Přesto se mu dostalo francouzské pomoci, i když nikoliv na mezinárodní úrovni. Když Anglie odmítla biskupovu žádost o vojenskou podporu, Pigneau de Béhaine získal peníze od francouzských obchodníků v Asii a opatřil za ně dvě ozbrojené lodě s posádkou. Nguyen Anh postupoval pomalu na sever a brzy po ovládnutí Hue dobyl v roce 1802 také Thang Long.

Ačkoliv biskup Adranský uspěl v prosazení Nguyen Anhe na vietnamský trůn, nepodařilo se mu naplnit sen o křesťanském vládcí Vietnamu v postavě Anhova nástupce a syna Canhe. Princ Canh brzy zemřel a císař Gia Long toleroval křesťanství jen z úcty k Pigneau de Béhaine. Biskup Adranský i přes nezměrnou přízeň Gia Longa cítil nepřátelství jeho dvora vůči křesťanství a cizincům vůbec. V roce 1799, kdy zemřel, dosahoval počet křesťanů v Kočinčíně 30 000 osob, tj. necelou třetinu francouzského odhadu.¹⁰

Po dosažení vítězství Gia Long ani zdaleka nelitoval, že francouzsko-vietnamská smlouva o spojenectví zůstala nenaplněna. Styky s Francií omezil na osobní vztahy se svými francouzskými přáteli. Jejich znalostí využil především ve vojenské oblasti, v boji o nástupnictví a při stavbě pevností hvězdicovitým tvaru stylu Vauban.¹¹ Gia Long se však nesnažil dovědět od Evropanů více a to, co se od nich naučil, bylo záhy zapomenuto. Jeho armáda se vrátila k tradičnímu systému a k taktice statické obrany, jež byla vývojově zastaralá oproti evropským technologiím a mobilitě vojenských sil.

Jeho nástupce Minh Mang sice studoval čínské materiály o soudobé evropské vojenské technice, ale ve svém zájmu se nedostal dále než k nákupu parníků. Původně zakoupil jednu loď, aby podle ní mohl nechat sestrojit jinou.

---

¹⁰ Buttinger, Joseph. *The Smaller Dragon*, strana 242.

¹¹ Nejstarší z nich byla vybudována Olivierem de Puymanel v oblasti Gia Dinh.

Avšak první pokus sestrojít parní stroj ztroskotal a císař od dalšího výzkumu evropské techniky upustil. Vymoženosti západní civilizace byly tedy úmyslně ignorovány a křesťanství, kterým Francie pomalu zapouštěla kořeny ve Vietnamu, bylo nemilosrdně vymycováno.

4. Konflikt křesťanství s tradiční kulturou

Katolicismus byl označován za „zkažené náboženství, která svádí srdce a mysl malých lidí“¹². Za vlády Gia Longa byli křesťané ještě trpěni, však s nástupem Minh Manga v roce 1820 jejich pronásledování nabíralo na stále větší intenzitě a krutosti. To samozřejmě posloužilo Francii jako záminka k vojenskému zákroku a nakonec i postupné kolonizaci Indočíny.

Vietnamský odpor ke křesťanství byl pochopitelný, protože nejenže sloužilo jako prostředek k pronikání francouzského vlivu, ale navíc i odporovalo konfuciánské tradici. Křesťanství hlásalo rovnost před Bohem, zatímco konfucianismus určoval hierarchii vietnamské společnosti pěti základními vztahy, z nichž byl rovnocenný pouze vztah přátel. Křesťanství také odmítalo polygamií, která byla přirozeným jevem v celé Asii. Avšak hlavní problém ležel jinde.

Misionáři většinou zakazovali místním křesťanům podílet se na společensko-náboženských rituálech a ceremoniích, čímž je vlastně vyřazovali ze společnosti. Původně v 17. století knězové povolovali účast na takovýchto obřadech, které byly chápány jako uctění památky zesnulých příbuzných či významných osobností. V roce 1742 však papež Benedikt¹³ definitivně zakázal podíl křesťanů na jakýchkoliv kultech. Ve Vietnamu to znamenalo, že křesťané nemohli pečovat o oltář předků a účastnit se pohřebních, zádušních a jiných obřadů, protože to bylo považováno za kacířství.

---

¹² Le, Nicole-Dominique. Les Mission-Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam, strana 67.

¹³ Le, Nicole-Dominique. Les Mission-Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam, strana 70.

Kult předků je jedna z nejsilnějších součástí vietnamské víry a zanedbávání péče o zesnulé rodiče apod. bylo považováno za těžký prohřešek proti konfuciánskému pojetí vietnamské morálky. Přirozeným důsledkem obratu ke křesťanství tedy bylo vyloučení ze společnosti a označení za vlastizrádce, protože přijmout cizí víru znamenalo v očích ostatních stát se přítelem Francie. Vzhledem k tomu, že v Asii je nezávislá existence jednotlivce prakticky nemožná, potvrzovalo to jen nevhodnost křesťanství pro místní podmínky.

Křesťanství nenacházelo nepřátelství jen u vrstvy vzdělců na poli ideologické disputace, ale také mezi lidem. Císařské edikty zakazující křesťanskou víru a propagující konfuciánské ctnosti a kult předků nedokázaly zcela zlikvidovat existenci křesťanů. Vypomáhala jim však nevraživost rolnictva, které vypalovalo vesnice, v nichž se vietnamští katolíci usídlili¹⁴. Příčinou byl daňový systém, v němž byla vesnice zodpovědná za odvedení daně podle počtu práce schopného obyvatelstva a v případě odchodu jednoho člena do křesťanské vesnice byla nucena uhradit jeho podíl. Obvykle se situace řešila tak, že konvertita před odchodem zaplatil danou částku, nicméně uražené cítění vesničanů to příliš neuspokojilo.¹⁵

Francouzi se snažili získat pro křesťanství i mandaríny, s jejichž pomocí by pak mohli Vietnam snadněji ovládat, avšak ti odpovídali jen nepřátelstvím. Nalezli odezvu pouze u nevzdělaných vrstev, a tak v misiích zakládali školy, kde se kromě víry učilo také latinizované verzi vietnamského písma (*quoc ngu*) a francouzštině. Objevil se také návrh prosadit *quoc ngu* namísto složitých čínských znaků, v nichž probíhalo klasické vzdělávání a v nichž byla zapsána díla konfuciánských mistrů. Nový zápis vietnamštiny měl oprostít vietnamskou mysl od tradičního způsobu myšlení na základě konfuciánských principů a otevřít ji evropskému pojetí světa. *Quoc ngu* se později spolu s francouzštinou

---

¹⁴ Křesťanské vesnice byly vypalovány zejména v letech 1851, 1862, 1874 a 1885. Tento jev souvisel se stále větším pronikáním Francie do Indočíny. Le, Nicole-Dominique. *Les Mission-Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam*, strana 83 a 96.

¹⁵ Le, Nicole-Dominique. *Les Mission-Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam*, strana 84.

stalo součástí základního vzdělání vietnamských úředníků ve francouzské koloniální správě.

Závěr

V druhé polovině 18. století docházelo v Indočíně k stále častějšímu střetávání dvou rozdílných civilizací – křesťanské a konfuciánské. Žádná z evropských mocností v té době ještě neměla prostředky k hlubšímu seznámení se světem jihovýchodní Asie. Bylo však jen otázkou času, kdy zájem o tuto oblast způsobí změnu v uspořádání světa a současně výrazný zlom v historii asijských národů.

Vietnam se v této době přímo seznámil s technickou rozvinutostí evropských zemí zejména prostřednictvím Francie a zcela jistě znal dění v jiných asijských zemích, které již byly pod evropským vlivem. Nicméně nevyužil příležitosti dosáhnout vývoj Evropy tím, že se bude od ní učit, aby zvětšil svoji šanci v boji proti kolonizátorům. Naopak se snažil vymýtit veškeré známky evropského myšlení a vědění, především křesťanství, které podkopávalo státní ideologii konfucianismu a strukturu vietnamské společnosti jako takové. Křesťan do ní prostě nepatřil, protože nerespektoval stejné morální hodnoty jako ostatní členové společnosti.

Křesťanství bylo oprávněně považováno za nebezpečí nejen pro nezávislost Vietnamu, ale také pro vietnamské kulturní dědictví, protože misionáři vlastně vyžadovali přijetí evropského způsobu chování a mentality namísto vietnamských. Avšak vietnamští císaři pro jeho vytlačení zvolili metody, které zcela abstrahovaly od následků, jež pronásledování a vraždění křesťanů včetně cizích misionářů muselo přinést – vojenský zásah Francie.

Závěrem lze podle postoje vietnamského dvora označit vliv francouzské (evropské) civilizace reprezentovaný křesťanstvím za nežádoucí a odmítaný a čínský vliv, či spíše návrat k tradici představované konfucianismem, za žádoucí a podporovaný.

Bibliografie

Buttinger, Joseph. The Smaller Dragon. A Political History of Vietnam. Stevens & Sons Limited. London 1958. 535 stran.

Chesneaux, Jean. Contribution a l'Histoire de la Nation Vietnamienne. Edition Sociales. Paris 1955. 321 stran.

Le, Nicole-Dominique. Les Mission-étrangeres et la Pénétration Francaise au Viet-Nam. Mouton. Paris 1975. 176 stran.

Le Thanh Khoi. Le Viet-Nam. Histoire et Civilisation. Edition de Minuit. Paris 1955. 587 stran.

Marr, David G. Vietnamese Anticolonialism 1885 – 1925. University of California Berkeley. London 1971. 322 stran.